

חוברת לימוד והגות

שבועות

12 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

שתיים עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "שבועות:
מגילת רות ומידת החסד": מדוע קוראים, ביום מתן תורה, מגילה שאין
בה אף הלכה אחת, מדוע יציאתו של אלימלך היא חטא, כיצד פתחו
חכמים את הדלת לרות המואבייה, ומה ערכה של תורה המצומצמת
למובנה הצר.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן שבועות

מגילה שאין בה אף הלכה אחת	01
אברהם יצא, יעקב יצא – מדוע נענש אלימלך?	02
תורה שניתנה במדבר	03
מואב: מעט מדי לחם, יותר מדי טוב	04
בריה חדשה, לא בריה מתוקנת	05
מואבי ולא מואבית	06
בועז, תמר ופרץ: התעוזה	07
המילה האחרונה של התנ"ך	08
שער החמישים היה שייך לבן גרים	09
מי שומר על הדלת?	10
מדוע שש שעורים?	11
דוד המלך לא גזל את מקומו	12

הצגה

חמש מגילות מפוזרות על פני השנה: שיר השירים בפסח, קהלת בסוכות, אסתר בפורים, איכה בתשעה באב. בכל פעם הקשר לחג ברור. בשבועות קוראים את רות — והקשר ברור הרבה פחות.

השאלה

מדוע קוראים, כיום מתן תורה, את הספר היחיד שאין בו שום הלכה?

התשובה

רבי זעירא: "מגילה זו אין בה לא טומאה ולא טהרה, ולא איסור ולא היתר, ולמה נכתבה? ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים" (רות רבה ב, יד).

תעודת הזהות של התורה היא קודם כול החסד. כשעלה משה לסיני לקבל את התורה, ערערו המלאכים: "מה לילוד אשה בינינו?" והקב"ה הליבש את משה בדמותו של אברהם: כיצד תוכלו לדחותו? הוא פתח לכם את ביתו כשנדמיתם לעובדי אורח, שירת אתכם, אכלתם אצלו — והיום אתם מערערים עליו? זו כפיות טובה.

מי שמבקש רק את הדין הקפדני, את ההלכה הקפדנית, לא חדר אל עומקה של התורה. חכמינו אף הרחיקו לכת ואמרו על הלכה מסוימת: "הלכה ואין מורין כן". והדיין צריך לשקול כל מצב לגופו, בלי להשוות מקרה למקרה: בכל פעם הדבר משתנה.

התורה היא גם מידת הדין, זה נכון: לציבור נדרשת מידת הדין. אבל ליחיד, לחיים בקהילה, נדרשת מידת החסד.

מסקנת הרב

תעודת הזהות של התורה היא קודם כול החסד.

לקח לשולחן

כולנו יודעים לצטט את הכלל כשהוא נוח לנו. היכן, השנה, החלנו את הכלל על אדם במקום להביט בו? ולמי עלינו, לפני צאת החג, להשיב את מידת החסד במקום מידת הדין?

אברהם יצא, יעקב יצא – מדוע נענש אלימלך?

הצגה

"בימי שפט השופטים", כלומר, אומר הרב, בימים ששפטו את השופטים: אין מלך, משפט מושחת, ואחר כך רעב. איש עשיר, שביתו יכול היה לכלכל את העם עשר שנים, עוזב אז את הארץ כדי להשתקע במואב.

השאלה

אם אותה יציאה מותרת לאברהם ומעודדת אצל יעקב, מדוע היא נעשית חטא אצל אלימלך?

התשובה

"וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב" (רות א, א); ליעקב: "אל תירא מרדה מצרימה" (בראשית מו, ג).

שלוש סיבות מתירות לצאת מן הארץ: לישא אישה, ללכת אל רב כדי ללמוד תורה, או כשאינ מוצאים פרנסה. זה מותר. אצל אברהם הדבר מקובל, ואף זוכה לשכר; אצל יעקב הוא מעודד, שהרי הקב"ה מבטיח לו להעלותו משם.

אבל יש מונח להליכה אל הארץ ומונח לעזיבתה: עלייה וירידה. לעלות לארץ ישראל פירושו לדאוג להתעלותו; לעזוב אותה פירושו לרדת. מי שמודע לכך יעשה הכול כדי לשוב: המשבר הוא שאילץ אותו, הדבר יהיה זמני. אברהם מודע לירידתו. על אלימלך אומר הכתוב "ויהיו שם": את כל קיומם השקיעו שם.

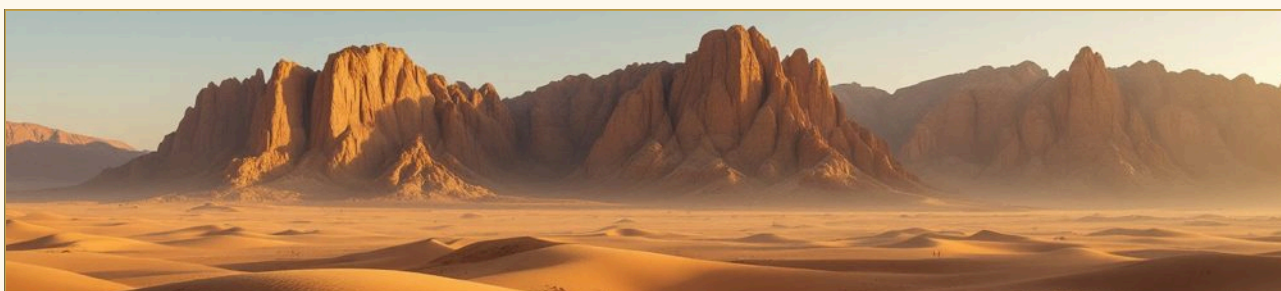
והסכנה, כשלוקחים את המשפחה לפינה נידחת בגלות, היא המוות הרוחני: הילדים יגדלו נשים נוכריות, המשפחה מתפוררת. זה בדיוק מה שקורה. בפסוק הראשון הכתוב אף אינו מזכיר את שמו, עד כדי כך עשה את מעשיו בסתר: אלה שדפקו על דלתו לא מצאוהו עוד.

מסקנת הרב

על אלימלך לא נאמר שהוא יורד: הוא משתקע שם לצמיתות.

לקח לשולחן

יש יציאות שאנו מודים בהן, ויש יציאות שאנו מסוויים כהשתקעות. ממה התרחקנו השנה באמרנו לעצמנו שזה זמני? ומי דופק היום על דלתנו ואינו מוצא אותנו עוד?

הצגה

מיציאתו של אלימלך מפיק הרב הרהור על הקשר בין התורה לארץ. אפשר לקיים את התורה במלואה רק בארץ ישראל. ובכל זאת, היא לא ניתנה בארץ ישראל, אלא במדבר שאינו שייך לאיש.

השאלה

מדוע ניתנה התורה, הקשורה בארץ, במקום שאינו שייך לאיש?

התשובה

הרב: "במקום אחר, היא רק GPS."

התורה שלמה בקיומה רק בארץ ישראל. במקום אחר, היא רק GPS, "ווייז": היא מראה לנו את הדרך, מזכירה לנו את הסדר, ומאפשרת לנו לשמור על אחדות העם. לקיים את המצוות בחוץ לארץ היא דרך להזדהות עם עמי, להתאחד עמו.

אבל היא ניתנה במדבר, מקום הדיבור, מקום התייחדות ההווה עם המוחלט. התורה קשורה בארץ, אבל אין היא תוצר של ארץ, ולא של מצב: זה עקרון האוניברסליות שלה. היא הוצעה לאומות האחרות, שלא קיבלו אותה משום שלא היו מוכנות די הצורך.

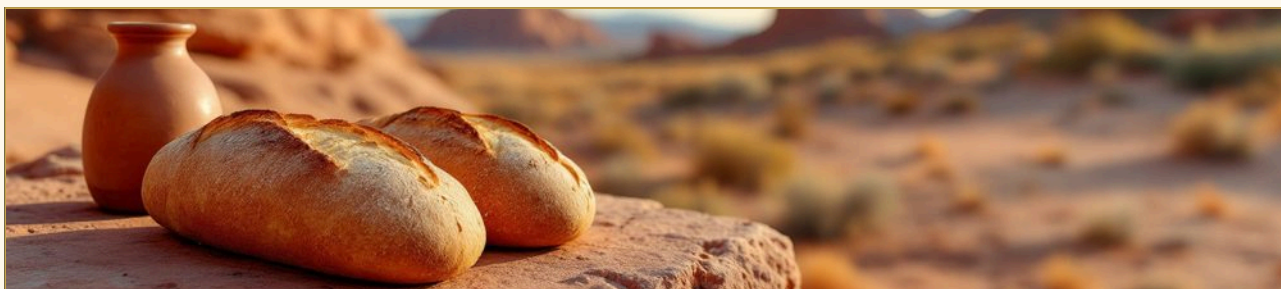
שכן התורה דורשת לעבור ניסיונות בלתי פוסקים: שם מתגבשת הזהות הרוחנית של האדם. בסיני היא באה לפי מידתו של כל אחד, וכל אחד תפס אותה לפי יכולתו.

מסקנת הרב

נדרש מינימום — להיות בן חורין, משוחרר — כדי להגיע אל לימוד התורה.

לקח לשולחן

בכל מקום שבו אנו חיים, התורה מראה לנו דרך. יאמר כל אחד מה בקיום המצוות שלו הוא "GPS" בלבד — שמירה על הקשר — ומה הוא מחויבות אמיתית. איזה ניסיון השנה גיבש בנו משהו?

הצגה

התורה אוסרת לעולם על המואבי לבוא בקהל, בעוד שאינה גוזרת דבר כזה על המצרי ששעבד את העם. ובכל זאת, מואב נולד מעודף של טוב. רות באה משם.

השאלה

מדוע מואב מורחק בגלל שסירב לתת לחם — ומה נעשה מן החסד כשאין לו עוד גבולות?

התשובה

"על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים" (דברים כג, ה).

הם סירבו להגיש את המים והלחם שהיו מוכנים לשלם עליהם, ערב הכניסה לארץ המובטחת, כשכבר ביקשו לחסום את הדרך. זה האנטי־חסד, ההפך מאברהם, שמידתו היא החסד, האהבה.

והרי מואב בא מלוח, שהלך אחרי אברהם וירש את טובו. הוא בחר בסדום, שבה טוב היה לחיות, שבה שרר משפט, אבל שבה לא ידעו לא צדקה ולא חסד: כל אחד היה צריך להסתדר לבד. לוט, לעומת זאת, מכניס את השלוחים לביתו, וכל העיר קמה עליו. הוא נשאר בשער העיר; ובכל זאת, נסחפים אחרי הסביבה.

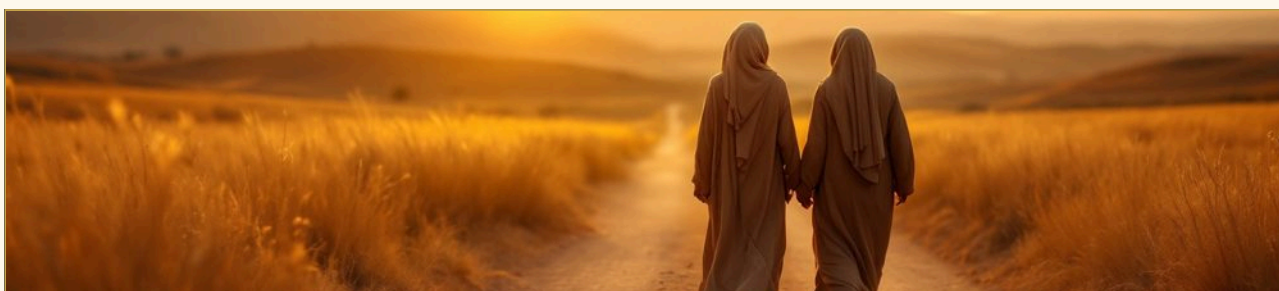
בנותיו, בחושבן שנותרו לבדן בעולם, רוצות להקים משפחה עם אביהן: חסד בלי גבול נעשה מעשה תועבה, שכן לטוב צריכים להיות גבולות. אבל הכוונה נשארת, ומסינון לסינון לאורך הדורות היא חזרת ומופיעה. "מעשה אבות סימן לבנים": מה שעושים האבות טובע את חותמו בבנים.

מסקנת הרב

לעולם לא יאבד לגמרי מעשה טוב כשלעצמו: סופו שימצא את מקום השתלתו יום אחד.

לקח לשולחן

מה שאנו מרשים לעצמנו, גם בסתר, טובע את חותמו בילדינו; אבל מעשה טוב לעולם אינו אובר. איזה מעשה של סבינו וסבותינו עדיין נושא פרי אצלנו? ואיזה טוב, אצלנו, היה זקוק לגבולות?

הצגה

כשהחסד חסר, אומר הרב, באים הרחמים. המילה באה מן "רחם". אין עוד עניין לחקן: צריך לברוא מחדש. וחוויה זו, רק דמות אחת בסיפור יכלה לחוות במלואה.

השאלה

מדוע הגר נחשב כקטן שנולד — ומדוע הייתה נחוצה נוכרייה כדי לחוות זאת?

התשובה

הרב: "ההתחדשות איננה תיקונים על הישן."

כשמידת החסד חסרה, באה מידת הרחמים: צריך לעשות מחדש, לברוא מחדש את האדם. ההתחדשות אינה לשקם ולשקם עוד; היא לברוא מחדש את ההווה. לכן הגר, שקיבל על עצמו להצטרף לעם ישראל, נחשב "כקטן שנולד".

חוויה זו יכלה להיחוות באמת רק בידי מי שזרה לעם ישראל: רות, אם המלכות המשיחית. והנה דבר נדיר: כשמתים בעליהן, שתי הכלות הללו, נסיכות, בנות מלכי מואב, נשארות דבוקות בחמותן.

נעמי, על סף התהום, עוברה, מודעת לכך שירדה אל הגלות, ורואה חובה לעצמה לשוב אל ערש מוצאה. אם זכתה לרות, הרי משום שהייתה נעמה, נעמה בהליכותיה, בדרכה, בהתנהגותה.

לקח לשולחן

יש שינויים שאין עושים בתיקונים, אלא בהסכמה להיוולד מחדש. האם חווינו רגע כזה? והאם דרכנו — כמו נעמותה של נעמי — מעוררת באחרים רצון ללכת אחרינו?

הצגה

התורה סוגרת את דלת הקהל בפני "עמוני ומואבי". כיצד, אם כן, יכלה רות המואבייה לינשא לבועז ולהיות סבתו של דוד? חכמינו קראו את הפסוק בדיוק ששינה הכול.

השאלה

כיצד יכלו חכמים לפתוח דלת שהתורה נראתה כסוגרת "עד עולם"?

התשובה

"עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית" (יבמות ע"ב).

חכמינו פסקו: מדובר באיש ולא באישה. האיש לא יוכל לבוא בקהל ישראל, אבל בלשון נקבה אפשר לפתוח את הדלת. כיצד הרשו זאת לעצמם? יש תקדים. התורה אוסרת על הממזר לבוא בקהל "עד עולם": הוא יכול להיות חכם גדול, אבל אינו יכול להקים משפחה כדין. ובכל זאת פתחו חכמינו גם שם פתח מילוט, פתח של טהרה, סינון: כשהמוצא נטמע, אבד, אין חוזרים עד להתחלה כדי לברר ספק. זה המסר השני שהתורה מעבירה דרך רות: פתיחת התורה אל עולם החסד. ונשים לב שתמיד הנשי הוא המכוון את הסיפור הזה: שרה, רבקה, רחל ולאה, המיילדות במצרים.

לקח לשולחן

אפשר לקרוא כלל כדי לסגור או כדי לפתוח, בלי לבגוד בו. במשפחתנו, האם יש "כלל" שאנו מחילים בדרך הסגורה ביותר? מה הייתה נותנת קריאה קשובה יותר, מדויקת יותר?

הצגה

בועז נושא את התעוזה בשמו: "בו עז", בו העז. הוא אינו, אומר הרב, מאלה הנאחזים באות החוק "כמו טלה קטן". ותעוזה זו באה לו מרחוק: הוא מצאצאי פרץ, בנה של תמר.

השאלה

מה ירש בועז מתמר — ומדוע לידה חריגה מובילה אל השושלת המשיחית?

התשובה

"למי הנערה הזאת" (רות ב, ה); יהודה: "צדקה ממני" (בראשית לח, כו).

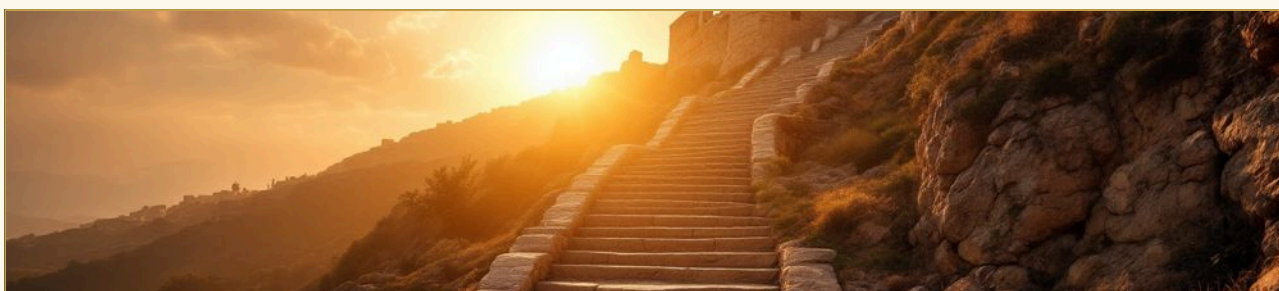
רות ידעה מראש שלא תתקבל; צריך לשער מה הייתה בעבורה הכניסה לשדה בועז, וכמה זמן נדרש לה לכך. בועז, אדם מכובד, שואל שאלה: למי הנערה הזאת? ושאלה זו פותחת את הפרצה.

בועז מצאצאי פרץ, בן תמר. בימים ההם המשפחה הייתה קדושה: כשמת אדם בלי בנים, היה צריך להקים לו שם במשפחה. תמר נכשלה פעמיים, ויהודה מסרב לתת לה את בנו השלישי. אבל היא דבוקה כל כך במשפחה הזאת עד שהיא מתחפשת כדי להתייחד עמו, ומכאן נולד פרץ.

יהודה מודה שהיא צדקה ושכוונתה הייתה טהורה. לאט לאט הילד מוצא את מקומו בשושלת — ומקום זה הוא מקומה של השושלת המשיחית. בועז נושא בתוכו כבר את הרוח הזאת.

לקח לשולחן

בועז לא פתח בחוק, אלא בשאלה: "למי הנערה הזאת?" מי סביבנו מחכה פשוט שמישו יתעניין בסיפורו? איזו שאלה נוכל לשאול השבוע ש"תפתח את הפרצה"?

הצגה

התנ"ך מסתיים במילה מפתיעה: "ויעל". בעיני הרב, מילה אחרונה זו אומרת הכול על תוכניתה של התורה — והיא מאירה את הסיבה לחורבן בית המקדש.

השאלה

מדוע תורה המצומצמת למובנה הצר ביותר "אין לה כל זכות קיום"?

התשובה

"ה' אלוֹקֵינוּ עִמּוֹ וַיַּעַל" (דברי הימים ב לו, כג).

התכלית היא הקובעת הכול. כשסיימנו את התנ"ך, עלינו עוד לעלות בהווה: כך נכנסים אל עולם האין־סוף. התורה בלי הממד המשיחי שלה, בלי הממד הלאומי, בלי הממד החברתי, בלי הממד האוניברסלי, אין לה כל זכות קיום.

מדוע חרב בית המקדש? משום שהקפידו לקחת את התורה רק במובנה המצמצם, ולא במובנה הנדיב ביותר, הרחב ביותר: מובנה של תורת חסד.

קריאת רות היא עולם חזר לעם המתגיייר לאט לאט. מה שעשה עם ישראל כציבור בסיני נעשה אחד אחד בתוך העמים האחרים. ובלי ממד זה של העולם החיצון, אין משיחיות אפשרית.

לקח לשולחן

מה הייתה היהדות שלנו אילו צומצמה ל"מותר ואסור"? יאמר כל אחד מה בקיום המצוות שלו שייך לממד לאומי, חברתי או אוניברסלי. איזה מן הממדים הללו חסר לנו ביותר?

הצגה

אמרו חכמים שמשנה, שקיבל את התורה, השיג רק ארבעים ותשעה שערי בינה. רבי עקיבא השיג את שער החמישים. וכשמשנה שומע, בבית המדרש של מעלה, את רבי עקיבא דורש את הכתרים שעל כל אות, אינו מבין דבר.

השאלה

למה יכול היה להגיע צאצא של גרים שלא הגיע אליו מי שקיבל את התורה מיד ה'?

התשובה

משה בבית מדרשו של רבי עקיבא (מנחות כט ע"ב).

רבי עקיבא היה בן גרים; הוא בא מעולם זר. שער החמישים הוא הממד הזה, ממד האוניברסליות. משה, לעומתו, נולד לעמדם ויוכבד; הוא גדל בארמון המצרי, אבל לא התחכך בכל התרבויות.

הקב"ה בחר מתוך המידות והייחוד של כל עם, מתוך שבעים האומות שהן עמוד השדרה של האנושות, והשקיע אותם בנו. לכן אנו אב"ה טיפוס של "אדם", ואת האוניברסליות הזאת של האדם הראשון יש לשמור. אין זו דרך לומר שהאחרים אינם שווים דבר: זה שקר. בכל פרי יש קליפה, לעיתים עבה, אבל יש בתוכו פרי, היכול להשלים את מגוון הטעמים.

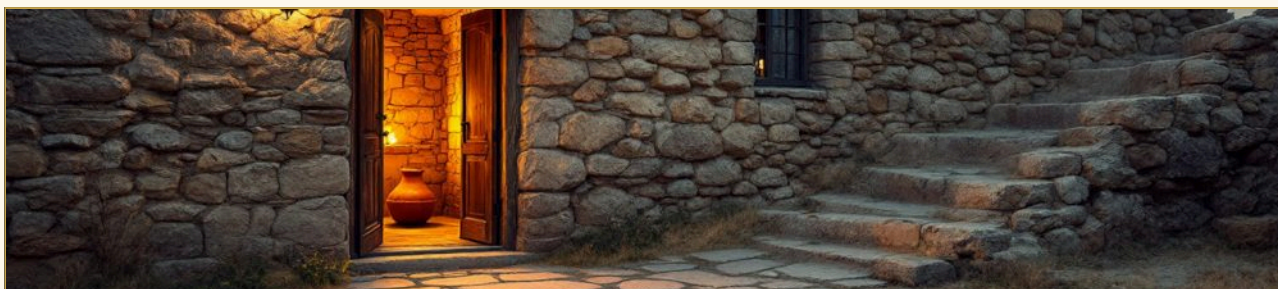
בקטורת שבמקדש היה סם אחד, החלבנה, שאילו הקטירוהו לבדו היה מעלה ריח רע; מעורב באחרים, הוא הגביר את הניחוח. זהו האדם הבא מבחוץ: כשהגיע עם מה שהיה בידו, הפנים את ערכי התורה והעניק להם עוצמה רבה עוד יותר.

מסקנת הרב

שער החמישים הוא ממד זר, ממד האוניברסליות.

לקח לשולחן

אנו חושדים במה שבא מבחוץ, וקוראים לזה נאמנות. איזה חלק ממה שאנו יודעים היום הובא אלינו בידי מי שלא היה "משלנו"? את מי דחינו משום שריחו היה "חזק מדי", בעוד שהוא היה חסר לתערובת?

הצגה

אחד השומעים חושש: אם פותחים את התורה למה שבא מבחוץ, מי יסנן? האם אין זו דלת פתוחה לכל? תשובת הרב מעבירה את השאלה מן המוסד אל הרב.

השאלה

כמה מכירים את מי שצריך להחליט לפתוח או לסגור את הדלת?

התשובה

"ואהבת לרעך כמוך" — רבי עקיבא: "זה כלל גדול בתורה".

כיום, רשויות מתחרות על הבלעדיות בגיור, בלי שאיש יוכל להבטיח שמועמד לא ישוב למנהגיו הקודמים. התורה לא נתנה לנו את חוקיו של מוסד גיור; והקרוב שהביא המתגייר בטל. הרב מכיר בכך שיש רשויות שלהן תוקף של חוק; אבל הוא מציע קנה מידה.

כשאומר רבי עקיבא שאהבת הרע היא כלל גדול בתורה, הוא אומר לנו: רוצה אתה לשפוט רב בתורה? שפוט את האהבה שהוא רוחש לרעהו. אם הוא מבקש לפתור את בעיותיו בכל דרך שהיא, כדי לקרבו, לשלבו, לקדמו, הרי זה גדול בתורה.

הדוגמה ההפוכה היא האישה שביקשה להתגייר בבית אברהם ודחו אותה: הדבר נקם בנו. כל עוד אפשר להשאיר את הדלת פתוחה כדי לאפשר לאדם לטעום לאט לאט, יש להשאיר פתוחה.

מסקנת הרב

קל לסגור את הדלת.

לקח לשולחן

לסגור דלת קל; להשאיר פתוחה דורש עבודה. למי הקשינו את הגישה — אל שולחנו, אל קהילתנו, אל משפחתנו? מה היה נדרש כדי שיוכל "לטעום לאט לאט"?

הצגה

בועז בא לשדותיו, לא כדי להשגיח על פועליו, אלא כדי לבדוק דבר אחר. הוא מברך אותם בשם ה'. אחר כך, כשהוא משלח את רות, הוא נותן לה שש שעורים לחמותה. שש אינן מתנה: הן קומץ.

השאלה

מה אפשר לעשות כשש שעורים – ומדוע דווקא מספר זה, לנוכרייה שבאה ללקט?

התשובה

"וגם של תשלו לה מן הצבתים" (רות ב, טז); "וימד שש שערים וישת עליה" (רות ג, טו).

בועז הוא בעל בית הרואה בעובדיו שותפים של ממש ומכבד אותם. אם הוא בא להשגיח על אדמותיו, אין זה כדי לוודא שכל אחד עושה את עבודתו: הוא בטוח בכך. חששו היחיד הוא שמא לא יקפידו על דיני לקט, שכחה ופאה. כל מה שאתם עושים — האם אתם עושים אותו מתוך כבוד למה שמגיע לעני, לאלמנה וליתום?

וכשהוא רואה באיזו צניעות אישה זו מלקטת, הוא אומר לפועליו: העמידו פנים ששכחתם, שלו מן הצבתים כדי שתוכל ללקט. היכן תמצאו בעלי בתים כאלה? אחד השומעים אף מזכיר מנהג מקובל: לא הציעו לעוזרת הבית את השאריות, אלא אמרו לה לקחת אותן לילדיה.

ואשר לשש: אם העזת לבוא לכאן, אם עזבת את מעמך המלכותי כדי ללקט, יהיו לך צאצאים משיחיים שיצטיינו בשש מידות. בועז לא היה נביא; הוא נשא זאת במחשבתו.

מסקנת הרב

זו הייתה נפשו של אדם המאמין באחד ומשתף אותו בשאיפותיו.

לקח לשולחן

כשאנו מפקחים, כמעט תמיד אנו מפקחים על האינטרסים שלנו. מה היה בודק כל אחד אילו היה עליו לבדוק רק את חלקם של האחרים? למי, השנה, נתנו "כמו בשכחה", כדי לחסוך ממנו את בושת הבקשה?

דוד המלך לא גזל את מקומו

הצגה

שבועות הוא יום הולדתו ויום פטירתו של דוד. חכמינו אינם מתעניינים הרבה בימי הולדת; אם הקפידו לחלוק כבוד לדוד ביום הזה, הרי משום שדוד תהה כל ימיו על מוצאו: "מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי".

השאלה

מדוע מי שמגלם את מלכות ישראל אומר על עצמו שהוא זר בביתו שלו?

התשובה

"מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי" (תהלים סט, ט).

מדרש מספר שיש, אביו של דוד, פרש מאשתו והציע לשפחה להינשא לו. השפחה הלכה אל גבירתה; האישה החוקית באה בסתר במקומה. ישי האמין עד הסוף שהילד בא מן השפחה: כך נולד דוד, בצל חטא מדומה.

אביו הרחיק אותו מעט, בחשבו שאינו ממנו; הוא לא דמה לאחיו, שהטילו עליו את המלאכות הבזויות ביותר. כששמואל בא, ישי מציג לפניו שישה בנים, ואף אחד מהם אינו עונה לרצון ה'. "התמו הנערים?" — יש עוד אחד, שהרחקתי. "שלחה וקחננו". וזה הוא שיש למשוך למלך.

גם דוד עבר במבוכי הבריאה המחודשת הזאת של ההווה, והיא שירתה את העם כולו. שכן התורה אינה דת רשות, שלומדים אותה אם רוצים: היא עצם מהותה של זהותנו.

מסקנת הרב

ישראל אינו אומה אלא בתורתו.

לקח לשולחן

במשפחות רבות יש ילד שמטילים עליו את המלאכות הבזויות, או שנשפט שלא בצדק. מי, אצלנו, הורחק בגלל חשד שמעולם לא נבדק? מה היינו עושים אילו נכנס הנביא הערב ושאל אם נשאר עוד מישהו?